

PRÍSPEVOK K FENOMENOLÓGII E. STEINOVEJ

PETER VOLEK: Teória poznania u Edity Steinovej. Badín 1998.

Slovenská filozofická verejnosť, hlavne tá jej časť, ktorú zaujímajú fenomenologické iniciatívy, nemá mnoho možností čítať pôvodnú slovenskú tvorbu. Pred dvoma rokmi ju však mohlo uspokojiť vydanie knihy Petra Voleka o teórii poznania Edity Steinovej.

Práca vyšla pôvodne v nemčine ako autorova dizertácia na Teologickej fakulte v Innsbrucku. O to viac sa musí ceniť iniciatíva autora preložiť a vydať ju v slovenskom jazyku. Čitateľ sa tak môže stretnúť s prehľadne spracovanou problematikou nielen z oblasti teórie poznania, ale aj ontológie, a dokonca aj kresťanskej filozofie.

Cieľom autora je priblížiť premýšľanie veľmi významnej predstaviteľky fenomenológie Edity Steinovej. Ako hovorí autor: "*Niektoré oblasti jej diela doteraz neboli dostatočne preskúmané...*" (s. 13) - a tak sa rozhodol priblížiť nám jej teóriu poznania.

Práca je podrobne rozdelená na kapitoly, z ktorých každá svojím spôsobom prispieva k adekvátnemu uchopeniu autorovej témy. V závere práce je uvedený bohatý zoznam použitej literatúry a nemecko - slovenský slovníček odborných pojmov. Nechýba ani menný register a register kľúčových pojmov. Po formálnej stránke teda práca spĺňa aj tie najprísnejšie kritériá odbornej vedeckej publikácie.

Prvá kapitola Volekovej práce pojednáva o fenomenologickej metóde Edmunda Husserla. Autor využíva bohatý zoznam sekundárnej literatúry o tejto problematike a snaží sa tu na malom priestore predostrieť základné stanoviská a metodické výsledky Husserlovej fenomenológie, ktoré bude neskôr využívať pri analýze prác Edity Steinovej. Aj keď sa to Volekovi do značnej miery podarilo, nemožno si tu nevšimnúť absenciu viacdimenzionálnej charakteristiky Husserlovej práce. To sa prejavuje hlavne v jednorozmernom chápaní systému tzv. fenomenologických redukcií, čoho výsledkom je aj schéma v závere kapitoly. V každom prípade je to však výborný príspevok do diskusie, ktorý si vyžaduje adekvátnu pozornosť. Určite by bolo prínosné diskutovať o Husserlovom chápaní bytia, o eidetickej a transcendentálno-fenomenologickej redukcii a ich funkcii.

Okrem spomínaných otázok sa Volek venuje aj Husserlovmu chápaniu intencionality, transcendencie, imanencie a cenné poznatky čitateľ načerpá aj z autorovej interpretácie pojmov *transcendentálny* a *noematicko-noetická diferenciacia*.

Druhá kapitola sa zaoberá vývojom fenomenologickej metódy u Edity Steinovej. Volek tu poukazuje na postupné oslobodzovanie sa Steinovej od Husserlovho transcendentálneho idealizmu a jej príklon k realisticko-tomistickým, až scotistickým pozíciám. Aj Steinová používa podľa Voleka eidetickú redukciiu, ktorú autor interpretuje ako zameranie sa na eidos vecí. Steinová však neakceptuje Husserlovu redukciiu doslova, pretože tá ako keby zbavovala veci ich reality. Transcendentálny idealizmus podľa Steinovej stroskotáva na existencii iného. "*Argumentácia Edity Steinovej proti transcendentálnemu idealizmu sa opiera o intencionalitu, ktorá sa zameriava na predmet mimo vedomia, a o intersubjektivitu, ktorá predpokladá spoločný svet pre všetkých. Edita*

Steinová to vysvetľuje tak, že pocitové dáta, ktoré patria jednému subjektu, predstavujú objekt skúsenosti ako spoločný majetok všetkých zakúšajúcich. Čisté Ja cudzieho subjektu nie je závislé od funkcie chápaného subjektu." (s. 71) Volek uvádza, že Steinová vystupuje proti Husserlovmu transcendentálnemu idealizmu aj vo svojich ďalších prácach.

Tretia kapitola opisuje samotnú teóriu poznania u Steinovej. Najprv sa tu uvádza pojem teórie poznania, pričom sa rozlišuje všeobecná a špeciálna teória poznania, z čoho pre Steinovú vyplývajú dve hlavné otázky - "quaestio facti" a "quaestio iuris". "Quaestio facti" je výraz označujúci problém samotného poznania a jeho analýzy, "quaestio iuris" sa pýta na zdôvodnenie a ospravedlnenie už konkrétneho poznatku. Pri vysvetľovaní oboch pojmov Volek uvádza Kantovo rozlíšenie empirickej a transcendentálnej dedukcie a prikláňa sa k Patzigovej myšlienke, že dedukcia vo vlastnom zmysle zodpovedá quaestio iuris.

Volek si ďalej všima, aké disciplíny požaduje Steinová pre teóriu poznania - je to formálna logika a formálna ontológia, pričom centrálnou otázkou každej teórie poznania je vykázanie platnosti a pravdivosti poznania, ako aj zdôvodnenia samotného poznania. Predtým však podľa Steinovej treba zodpovedať metafyzickú otázku vzťahu predmetnosti a vedomia. Sama sa prikláňa k realistickému stanovisku nezávislosti existencie predmetu od existencie vedomia.

V ďalšej kapitole nasleduje porovnanie teórie poznania u Steinovej a u Husserla. Najväčší rozdiel vidí Volek v Steinovej odmietnutí transcendentálno-fenomenologickej redukcie, ktorá podľa Steinovej vedie k transcendentálnemu idealizmu. Namiesto redukcie uplatňuje retorziu.

Retorzia je transcendentálna metóda, ktorá za a priori poznania určuje kategórie ako výsledok korelácie medzi formami poznania a bytia. Retorzia slúži aj na objasnenie konštitúcie predmetu poznania. Volek tu ďalej ukazuje, ako sa Steinová rozchádza s Husserlom aj v otázke pocitovania, ktorá vedie ku konštitúcii transcendentálneho tela ako miesta blízko Ja, do ktorého sa sústreďujú pocity. Tým prekonáva podľa Voleka Husserlovo ambivalentné učenie o pocitoch, ktoré na jednej strane sú súčasťou vedomia, ale len ako jeho neintencionálne časti. Táto časť svojim presným, analytickým a podrobným pohľadom patrí medzi najlepšie časti práce.

Okrem Husserlovej fenomenológie, ktorá z metodického hľadiska tvorí základ Steinovej koncepcie, nás Volek oboznamuje aj s myslením Tomáša Akvinského, ktorého Steinová osobitne študovala a fenomenologicky interpretovala. Tieto interpretácie, aj keď nie vždy adekvátne, rozširovali Steinovej názory na poznanie. "Podľa Edity Steinovej je ľudské poznanie krokom napredujúce poznanie. Aj podľa Tomáša Akvinského je naše poznanie diskurzívne, napreduje krokom dopredu..." (s. 114) Sú miesta, kde sa však Steinová rozchádza aj s Akvinským: "Edita Steinová vo svojej prvej fáze určuje s Husserlom za bezprostredne nahliadnuté nielen logické princípy, ale aj podstatné pravdy, čím sa odlišuje od Tomáša Akvinského, ktorý uznáva ako bezprostredne evidentné iba logické princípy a dobro v praktickom konaní." (s. 116)

Piatu časť venuje autor otázke platnosti poznania, teda quaestio iuris, ktorú nastolil už skôr. Svojou formou zodpovedá tejto otázke súd, preto tu Volek podáva aj jeho analýzu. Súd chápe Steinová ako miesto, kde sa subjektu pripisuje predikát, čo je umový

akt. Umové akty potom prezentujú zmysel súdu, na základe ktorého možno určovať pravdivosť vety. Je zrejmé, že táto časť obsahuje chápanie pravdy u Steinovej.

Pravdu chápe Steinová ako predikát viet. Veta je pravdivá vtedy, ak vyslovený vecný stav jestvuje. To vedie Steinovú ku korešpondenčnej teórii pravdy, na základe ktorej považuje pravdu za zhodu poznania s jeho predmetom. Potom nasleduje komparácia tohto pojmu pravdy s pojmom pravdy u Husserla. Podľa Voleka aj Husserl vo svojich *Logických skúmaniach* zastáva korešpondenčnú teóriu pravdy a hovorí o štyroch pojmoch pravdy: 1. pravda ako korelát evidencie; 2. pravda ako gnozeologická idea; 3. pravda ako zážitok evidencie mieneného predmetu; 4. pravda ako pravda mienky - správnosť intencie (súdu). Potom si autor všíma pojem pravdy u Husserla po vydaní jeho *Ideí*. Spoločným menovateľom však tu zostáva evidencia, čím sa pravda odkazuje do praxe. Volek tvrdí, že k pragmatickému chápaniu pravdy sa dopracovala postupne aj Steinová, ktorá rozlíšila šesť druhov právd: logickú, ontologickú, transcendentálnu, umeleckú, dejinnú a esenciálnu. Aj táto časť práce patrí k analyticky dokonale zvládnutým partiám.

Šiesta časť sa zaoberá štruktúrou skutočnosti. Odpovedá sa tu na otázku, akú štruktúru musí mať jestvujúcno, aby bolo poznateľné. Analýzy začínajú skúmaním pojmu predmetu. Každý predmet má podstatu, ktorá sa môže premieňať bez zmeny predmetu a meniť so zmenou predmetu. Premena a zmena spôsobuje stávanie sa predmetu. Predmety môžu byť skutočné a myslené. Tak skutočné, ako aj myslené predmety sa môžu uskutočňovať v istých hraniciach bytia, preto sú ako také reálne. Okrem toho existujú aj ideálne predmety. Od reálnych sa odlišujú tým, že nie sú skutočnou príčinou. Predmet možno na jednej strane tematizovať ako objekt, to, o čom sa vypovedá, na strane druhej ako subjekt - to, čo sa rozvíja vo vecných stavoch. Znovu tu potom nasleduje porovnanie s Husserlovou koncepciou predmetnosti. Steinová sa od Husserla odlišuje tým, že uvažuje o existencii predmetu, kým Husserl ju dáva do zátvorky. Husserl existenciu predmetu neochudobňuje, ale netematizuje ju, čo je rozdiel, ktorý si však Volek zrejme neuvedomuje.

Potom nasleduje ontologická analýza prístupnosti, zmyslu a pojmovosti bytia. Hlavnou kategóriou sa tu ukazuje otázka zmyslu bytia, na základe ktorého možno bytie pochopiť. Podľa Voleka pristupuje Steinová k bytiu štyrmi spôsobmi: 1. fenomenologickým - analyzuje ľudskú časovosť; 2. ontologickým - analýza zmyslovo vnímateľných vecí; 3. transcendentálnym - vychádza z dvoch možností analýzy - analýzy podmienok možnosti definície bytia a analýzy podmienok poznania bytia; 4. dynamickým - analýza aktu a účinku. Každý prístup k bytiu nám istým spôsobom odhaľuje jeho zmysel. Podľa Husserla je každý prístup intencionalitou svojho druhu, teda istým vedomým aktom. To ovplyvňuje aj Steinovú, pričom k zmyslu bytia zaradila aj jednotu, krásu, pravdu a dobrotu. Tieto pojmy sú transcendentáliá zachycujúce bytie samo. "*V určení transcendentálií prichádza Edita Steinová k rovnakému výsledku ako Tomáš Akvinský...*" (s. 162)

V šiestej časti venuje Volek miesto aj niektorým základným ontologickým pojmom, ktoré Steinová vo svojich analýzach používa.. Opis týchto kategórií - "podstatovosť", "podstatné bytie", "podstatné čo", "podstatové čo", "quidita", "podstata" - tvorí značnú časť šiestej kapitoly a na chvíľu sa tu čitateľ ocitá na poli ontologickom.

Steinová tieto ontologické pojmy získala analýzou základných pojmov u Aristotela. Volek pritom uvádza zaujímavé paralely s Dunsom Scotom a Tomášom Akvinským.

Volek končí kapitolu analýzou látky a formy a princípu individuácie. Opisuje sa tu okrem iného aj Steinovej učenie o čistej forme, ktorá patrí k pozoruhodným častiam Steinovej doktríny. Svoje názory Steinová prezentuje na základe podrobného štúdia Aristotela. *"Čistú formu môžeme chápať ako priestorový útvar, ak sa jej podstatné rozvíjanie uskutoční v priestorovom rozpriestranení, alebo ako časový útvar, ak jej podstatný rozvoj prebieha v časovej následnosti."* (s. 192) Dokonca aj básnické útvary majú svoj vzor v čistých formách. Všetky veci majú svoj vzor v čistej forme.

Obsah práce zakončujú ešte dve kapitoly. Posledná je záverečným slovom autora. Predtým však ešte analyzuje zdôvodnenie reality sveta u Steinovej. Zdôvodnenie sveta je pre Voleka *quaestio iuris* v poznaní. Steinová spája problém sveta s problémom vcítania, resp. s teóriou iného a inakosti. Vcítanie Steinová interpretuje ako *"duchovné chápanie zážitkov cudzích osôb"* (s. 215). Vcítanie závisí od racionality všetkých subjektov. Táto racionalita a svet takto racionálne uchopený je základom, na základe ktorého je možná výmena zážitkov medzi jednotlivými subjektami. Neskôr sa Steinová dostáva na pozíciu tzv. Heideggerovho pragmatizmu, ktorý vníma svet ako miesto ľudskej činnosti, ktorej však Volek pozornosť nevenuje.

Ako sme povedali, autor venuje záverečnú kapitolu zhrnutiu toho, o čo mu v práci išlo: *"Pri znázornení myšlienok Edity Steinovej som často tieto porovnával s Husserlom a Tomášom Akvinským. Ako zvlášť dôležité sa ukázalo, že Edita Steinová vykázala pojem bytia retorzívne ako podmienku možnosti poznania, čo u nej neskôr viedlo ku kritickému odôvodneniu reality vonkajšieho sveta, hoci Edita Steinová o tom veľa nereflektovala a ani to neoznačovala pojмами."* (s. 227)

Na záver treba vysoko vyzdvihnúť súpis literatúry, ktorý posluži čitateľovi zaoberajúcemu sa podobnou témou (a nielen jemu). Kniha je po odbornej stránke na veľmi vysokej úrovni, človeku, ktorý študuje fenomenológiu, prináša nové informácie a poznatky a je pre toto štúdium nevyhnutnou pomôckou. Preto si zaslúži primeranú pozornosť aj našej slovenskej filozofickej obce.

Ivan Vinjar

Mgr. Ivan Vinjar
Katedra filozofie FF PU
ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
SR